

Het nieuwe racisme

► *André Mommen*

In 1981 maakte de tot dan toe onbekende Britse filosoof Martin Barker even furore met de publikatie van zijn pamflet *The New Racism*.¹ Toegegeven, dat boekje hing vooral nietjes aan elkaar en was nogal rommelig geschreven, doch het schokte vooral het Britse publiek over de geschetste invloed van het racisme. De omstandigheden waren er naar.

Tegen de linkse trendbeweging in was politiek rechts ineens in opmars geraakt nadat Labour was gaan kibbelen over de te volgen economische politiek. In 1979 hadden de Conservatieven onder leiding van Margaret Thatcher dan ook een grote verkiezingsoverwinning op Labour behaald en tijdens de voorgaande jaren had vooral het *National Front* als openlijk racistische partij een aantal partiële successen gehaald in de door rassenrellen geteisterde Britse steden. De rellen in Brixton vormden daarin een eenzaam hoogtepunt. Inmiddels hadden sommige conservatieve politici zich fel gekeerd tegen alles wat als libertair ervaren werd. Dat gold vooral voor het feminisme en de vrouwenbeweging. Ze lieten wél de homoseksuelen met rust, omdat men daarover niet wenste te praten. Maar aan de andere kant stonden vele rechtse geschriften bol van de verwijzingen naar een vermeende natuurlijke ordening tussen man en vrouw en uiteraard in de samenleving, waarbij de aanwezigheid van andere culturen beschreven werd als schadelijk voor de homogeniteit van de blanke gemeenschap.

Dit alles mag nu banaal klinken, in die zin dat we twintig jaar later het rechtse en racistische discours wel kennen. Twintig jaar geleden was dat echter anders. Men ging er gemakshalve van uit dat in 1945 het bruine sopje door de gootsteen was gespoeld en dat het racisme nooit meer in het beschaafde West-Europa een politieke kans kon maken. Dat was in 1979 met Thatchers verkiezingsoverwinning allerminst duidelijk, daar de Conservatieven ook beroep hadden gedaan op de *basic instincts* van de kiezers. De nieuwe leiders van de Conservatieven waren niet anders, want ze

waren allen fanatieker dan de vorige generatie.² Van de inmiddels al geruime tijd overleden Enoch Powell kon men in de Commons wel altijd al een zure oprisping verwachten. Maar zijn invloed was altijd gering geweest, omdat men hem te ranzig vond. De Conservatieven waren gehecht aan hun respectabiliteit en wilden geen racistisch straatruoer. Sinds de negentiende eeuw hadden ze vele joodse zakenlieden, bankiers en intellectuelen aangetrokken en sommigen hadden daarna een prominente politiek rol gespeeld. Als verdedigers van het Empire voelden de Conservatieven voor de anders gekleurde medemens, evenals de Engelse arbeidersklasse, een nauwelijks ingehouden hautaine minachting. Met Thatcher was echter een ideologische breuk in het conservatieve kamp merkbaar. De kruideniersdochter vertolkte de mentaliteit van de kleine burgerij die op jacht was naar status en zelfrespect. Zij legde daarom de nadruk op de morele waarden die haar hadden geholpen bij haar carrière. Net als haar compagnon John Major, een zoon van een circusartiest, had ze dictielessen gevolgd om niet al te zeer uit de toon te vallen in de deftige kringen. Dat deed echter niets af aan de gangbare mening in de aristocratie dat men drie generaties nodig had om een gentleman of een lady te worden. De *stiff upperlip* was daartoe de toetssteen.

Deze rechtse revolutie die nadruk legde op *law and order*, liet zich ook in het intellectuele en politieke klimaat voelen. De tijd van de klassenverzoening was voorbij. Thatcher verklaarde de oorlog aan de vakbonden en hoopte hun macht te breken. De welvaartsstaat, die nochtans een mager beestje was in vergelijking met het vasteland, moest worden afgeslankt. Van werklozen werd verwacht dat ze op hun fiets zouden springen om ver weg een job te zoeken. Met man en macht werd het afgekalfde Empire weer verdedigd door de oorlog te verklaren aan Argentinië. Thatcher liberaliseerde de financiële markten en privatiseerde in snel tempo de staatsbedrijven. De gemeenten moesten

hun sociale huurwoningen privatiseren en vooral op hun budget inleveren. Dat het zó een vaart zou lopen, had in 1979 eigenlijk niemand gedacht. In enkele jaren tijd was de oude consensus tussen Labour en Conservatives over de sociaal-economische politiek totaal opgebroken, want Thatcher brak grondig met de premissen van de Keynesiaanse politiek door vooral te bezuinigen en een strikt monetair beleid te voeren dat in *no time* alle industriële *lame ducks* afslachtte. De bijna complete Britse auto-industrie werd ten grave gedragen, evenals de scheepswerven, de steenkoolmijnen en een groot deel van de staalindustrie. De universiteiten, tot dan toe vrijhavens van vooral linkse intellectuelen, werden onderworpen aan de wetten van de vrije markt.

Het leek erop alsof de Darwinistische *struggle for life* bezit had genomen van de Britse samenleving. En inderdaad, Darwin werd weer meer dan ooit gelezen of geraadpleegd. Evenals alle liberale economen. Niet alleen Adam Smith of David Ricardo, maar ook Friedrich von Hayek werden door de uitgevers als goedkope pockets in de kiosken gelegd. De Britse economie was immers sinds de jaren zestig in de versukkeling geraakt doordat de competitiviteit als gevolg van het gevoerde macro-economische beleid dramatisch was gedaald. De Thatcheriaanse schoktherapie heette daarom het geforceerd opleggen van meer concurrentie, maar met een overheid die de vinger op de knip hield. Hierdoor zou, dacht Thatcher, de Britse economie zichzelf met de haren uit het moeras trekken. En inderdaad, door het inperken van de openbare steun aan bedrijven en mensen ontstond een *struggle for life* die veel weg had van een verwoestende *survival of the fittest*. De *British Nationality Act* uit 1981 sanctioneerde een verdere beperking van de toegang tot burgerschap en nationaliteit, waardoor de toeloop van armen uit de vroegere koloniën werd afgeremd.

Het was de verdienste van Martin Barker dat hij in zijn boek het had aangedurfd om op een soort continuüm in het denken van vele conservatieve ideologen te wijzen. Het grote Keynesiaanse compromis tussen Labour en de Conservative Party van na 1945 was immers gebouwd op een aantal politieke evenwichten. Die nu waren komen te vervallen. Met Thatcher was de bedreigde middenklasse aan de macht gekomen en die predikte het egoïsme. Barker legt daarbij de nadruk op de rol van vooral het racisme in het rechtse discours.

Zo werd een pakket van irrationele overtuigingen gangbaar gemaakt. Of, om in de termen van Gramsci te spreken, hij zag dat een ondergeschikte groep als die van Thatcher autonoom en hegemonisch was geworden en dat die nu een nieuw type staat had ontworpen, waarbij de concrete noodzaak voor het ontstaan een nieuwe intellectuele en morele orde was geschapen.³

Hoewel van Thatcher niet bekend was dat ze openlijk racistische denkbeelden aanhing, kon ze vooral hard en gevoelloos overkomen. Het populaire conservatisme zoals dat in bladen als de *Sun* dagelijks aan de orde kwam, bezat echter wél een racistische ondertoon. Dat kwam de conservatieve regering van pas. Racisme was immers de idee van een natuurlijke superioriteit van de ene bevolkingsgroep boven de andere, van het ene ras over het andere. En dat impliciet verdedigde racisme geloofde dat intellectuele, culturele en morele eigenschappen via de genen werden overgedragen. Cultureel racisme en biologisch racisme vormden in dat opzicht een moeilijk van elkaar te onderscheiden tweeling, meende Barker toen. Deze ideologische tweeling had niet alleen het "gezonde verstand" van de meeste Britten gekoloniseerd, maar kreeg ook vanuit de filosofie en de sociobiologie inmiddels intellectuele versterking.

Dat was allemaal niet zo nieuw. Reeds in de negentiende eeuw hadden filosofen en biologen zich gebogen over de algemene geldigheid van theorieën die de mens aan de wetmatigheden van de natuur zagen gehoorzamen. De etnografie was zo een nieuwe wetenschap die de kunst van het beschrijven en meten van culturele en raciale verschillen tussen mensen en beschavingen trachtte te vertolken. Dat paste ook in een tijd dat vreemde volkeren werden onderworpen. Het aanboren van meer kennis over de mens verliep vooral via positivistische methoden. Cesare Lambroso dacht aan de hand van de vorm van de schedel de criminele aanleg van bepaalde mensen te kunnen voorspellen. De stap naar het identificeren van superieure en inferieure rassen of individuen was snel gezet. Deze positivisten en empiristen hadden van de volkse wijsheid "meten is weten" hun stokpaardje gemaakt. Kortom, de zoektocht naar het "verschil" kon ook de waan van de dag dienen en later de rassenwaan van de nazi's van materiaal voorzien.

Barker legde in zijn pamflet deze mechanismen en constructies bloot. Maar hij benadrukte van andere kant ook de filosofische oorsprong van het nieuwe racisme. Hij wees David Hume met de vinger na als de intellectuele vader ervan. De Tories had hij denkbeelden bezorgd over de menselijke natuur waarin zowel de rol van de rede als van de passie en de functie van oorzaak en gevolg een plaats hadden gevonden. Voor Hume mocht ethiek wijken voor de natuurlijke instincten. Hume gaf aan de Tories de theorie van de nationale tradities terug, wat een veilig gevoel creëerde, omdat de rede best de slaaf van de passie kon zijn. Het vermeende nationale karakter van een natie was nog zo een stokpaardje dat de conclusie rechtvaardigde dat negers op natuurlijke wijze minderwaardig zouden zijn aan blanken. Hume kon het nationale karakter van de Britten op een empirische wijze construeren en de superioriteit van de blanke beschaving aantonen. Hierop merkt Barker fijntjes op dat de Tories zich niet noodzakelijk hoeven te beroepen op de biologie om zich ideologisch comfortabel te voelen.⁴

Uiteraard was het gedachtegoed van de Tories opgebouwd uit een veelheid aan ideologische elementen. De Tories waren immers altijd de exponent geweest van de *landed gentry*, de klasse van de grootgrondbezitters, die zich van inkomsten uit de internationale handel en de koloniën had verzekerd en die nog een belangrijke rol speelde in het bestuur van het land en het uit elkaar gevallen imperium. Als dusdanig waren de meeste conservatieven eigenlijk wars van vormen van ideologisch extremisme. Ze stonden er immers boven. De superioriteit van de aristocratie en de *Church of England* leverde het bewijs dat men als paternalisten kon heersen over de landelijke kiesdistricten en aldus de natuurlijk geachte sociale orde verdedigen.

Barker maakte echter nergens een sociologische analyse van de Tories. Hij ziet immers overal racistische duivels. En die duivels meent hij ontdekt te hebben bij de sociobiologen. Thatcher en Hume zijn slechts opstapjes om zwaar naar de sociobiologie uit te halen, omdat hij ervan verdenkt een nieuwe racisme in de wetenschap te hebben verspreid. Onder het mom van (experimentele) waarnemingen, stelt Barker, zijn de sociobiologen

tot ontoelaatbare generalisaties gekomen aangaande sociale gedragskenmerken van levende organismen en dieren, de mens inclusief. Barker meent hierin een samenzwering te onderkennen en hij verwijt daarom de sociobiologen dat ze een geheime ideologische agenda hebben. Ze menen immers dat het menselijk gedrag door alleen maar genetische of “natuurlijke” factoren bepaald is. Dus reduceren zij de verschillen tussen mensen en groepen van mensen tot één (fatale) oorzaak. Voor Barker zijn de gevolgen hiervan niet te overzien, daar racistische politici en ideologen dit materiaal zullen gebruiken om hun racistische bedoelingen te legitimeren.

Dit selectieproces heeft bij de

dieren uiteraard niets met

racisme te maken. Alleen

mensen kunnen racisten zijn.

Volgens Barker bedienen ze zich van biologische argumenten om de superioriteit

van het blanke ras te verdedigen. De natuurlijke selectie van Darwin is een hoeksteen in de sociobiologische theorie. Ethologen en sociobiologen menen ook nog dat de natuurlijke selectie binnen de groep plaatsvindt en dat om te overleven groepen (dieren) hun zwakkere groepsgenoten doden of uitstoten. Het overleven van de groep staat immers op een hogere orde. Dit selectieproces heeft bij de dieren uiteraard niets met racisme te maken. Alleen mensen kunnen racisten zijn. Maar Barker is zo subtiel om dit punt links te laten liggen. Hij focust handig in op het begrip “agressie” dat in de sociobiologie een rol speelt bij de natuurlijke selectie. De aangeboren (genetische) agressie richt zich immers zowel tegen de eigen soortgenoten als tegen de buitenstaanders. De territoriumdrift en de biologische natie zijn twee andere componenten in deze theorie. Ze liggen mede aan de basis van de seksuele selectie die weer een rol speelt bij het doorgeven van de sterkste genen. Deze mechanismen worden dan evenwel weer afgezwakt door het proces van ritualisering waardoor de menselijke samenleving ook het altruïsme kent en de onderlinge agressie kan beperken of reguleren.⁵

Uiteraard kan men niet zo maar stellen dat sociobiologen die de gedragingen van de dieren in kaart brengen en trachten te verklaren, allemaal racisten zijn. Maar racisten kunnen wel gebiologeerd worden door overeenkomsten tussen het gedrag van dieren en mensen. Is de mens soms geen (zoog)dier? De ratten-theorie die het ontstaan van racistische rellen en zelfs oorlogen

tracht te verklaren, is algemeen bekend. Maar volgens Barker was er veel meer aan de hand dan dit. Hij meende dat de sociobiologie het New Humanism hebben versterkt en dat dit politiek verkeerd was. Inderdaad, in de periode dat Barker zijn pamflet schreef, stond de sociobiologie in de wetenschappelijke belangstelling. De Amerikaan Edward O. Wilson had enkele spraakmakende boeken gepubliceerd over de sociobiologie als een nieuwe synthese waarin ook de wetmatigheden van het menselijke gedrag een plaats hadden gevonden.⁶ Wetenschappelijk leek alles in orde, want de uitgever (Harvard University Press) was van onbesproken wetenschappelijk gehalte en ook de auteur was nooit betrap op één onvertogen woord. Toch kwam er een relletje. De feministen – en naar hen werd door velen met vrees geluisterd – scoorden in die tijd met *one liners* als “vrouw word je niet geboren, maar word je” (naar Simone de Beauvoir). Zij hadden dus het oude debat over “nature versus nurture” weer uit de etnologische stal gehaald. Vandaar dat Wilson vanuit die kringen onder vuur was komen te liggen. Hij zou met zijn synthese de vrouw weer biologisch aan de man ondergeschikt willen maken. Hierdoor werd Wilson niet alleen de kop van jut van de feministen, maar ook van alle etnische en seksuele minderheden die bezig waren hun slachtofferschap breed uit te meten in de hoop compensaties te verwerven.

Van deze omstandigheden heeft Barker zeker geprofiteerd. Voor Barker was er immers maar één conclusie die telde en dat was dat de sociobiologie een ideologie was geworden, omdat ze beroep deed op nogal twijfelachtige categorieën als “egoïsme” of organismen die hun genen wilden doorgeven. Het grote woord, nl. dat “verkrachting” hierbij functioneel kan zijn, kwam niet uit Barkers pen. In het heetste van de strijd maakten velen wel die sprong. Gewoon weg omdat de sociobiologen de functie van het “geweld” niet van moraliserende aantekeningen voorzagen. Barker maakte die moraliserende kanttekeningen wel. Wilden de rechtse rakkers de vrouw niet terug naar de haard sturen? Maakte men geen flauwe grapjes over vrouwen? Barker concludeerde dat de sociobiologie een internationale ideologie was en op een internationaal niveau een aangepaste ideologie voor het postimperialistisch nationalisme had aangebracht. Dus sociobiologie “is an ideology, it is reactionary, it is racist, and it is false”.⁷ Dat was een loodzware beschuldiging. Was die con-

clusie niet wat overhaast en vooral niet door onzuivere ideologische motieven ingegeven?

Het debat over de biosociologie ging daarna als het klassieke nachtkaaarsje uit. De nieuwe discipline stierf al snel een wiegedood. De sociobiologen werden weer gewoon biologen en de sociologen keerden terug naar de oude stal van de menswetenschappen. Hoe is dat te verklaren? De bruikbaarheid van de sociobiologie voor een geamendeerde nieuwe beleidswetenschap was gering. De herinnering aan het nazisme riep ongemakkelijke associaties op. En voorts viel iedereen het *sciëntisme* van de sociobiologie meteen op. Maurice Maeterlinck had vroeger ook al het leven van de insecten bestudeerd. Het bij voorkeur bestuderen van vooral mieren en bijen getuigde al van een ideologische vooringenomenheid. Voorts was er nog het doodlopende straatje van het sociaal-darwinisme dat op het einde van negentiende eeuw – ook in België – enige aanhang in wetenschappelijke kringen had genoten.⁸ Dat had, aldus Gramsci, allemaal geleid tot een *sciëntisme* dat afkomstig was uit het positivisme, waarbij abstractie gemaakt werd van het feit dat de mensen zichzelf ook bewust worden.

NOTEN

1. Martin Barker, *The New Racism. Conservatives and the Ideology of the Tribe*, Londen: Junction Books, 1981, 183 blz.
2. Het instinct neemt bij Thatcher een voorname plaats in. Zo memoreerde ze dat toen haar medestander Keith Joseph haar had bekend “I have only recently become a Conservative”, waarmee hij bedoelde dat hij twintig jaar lang eigenlijk een soort gematigde Fabian was geweest, zij zich van iets bewust werd: “I recognized both the truth of Keith’s remark and also that my own case was subtly different: I had always been an instinctive Conservative, but I had failed to develop these instincts either into a coherent framework of ideas or into a set of practical policies for government.” Margaret Thatcher, *The Downing Street Years*, New York: HarperCollins, 1993, blz. 14.
3. *Gramsci dans le texte*, Recueil réalisé sous la direction de François Ricci en collaboration avec Jean Bramant, Parijs: Éditions sociales, 1975, blz. 250.
4. Barker, o.c. blz. 76.
5. Barker, o.c. blz. 78-99.
6. Edwar O. Wilson, *Sociobiology. The New Synthesis*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1976 en *On Human Nature*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978.
7. Barker, o.c., blz. 161.

8. De socialistische leider Émile Vandervelde was in zijn jonge wetenschappelijke jaren hiermee bezig geweest. Zie diens proefschrift *Enquête sur les associations professionnelles d'artisans et d'ouvriers en Belgique*, Brussel: Imprimerie des Travaux Publics, 1891, 2 delen; idem samen met Jean Massart het artikel 'Parasitisme organique et parasitisme social', in *Bulletin Scientifique de la France et de la Belgique*, publié par Alfred Giard, professeur à la Sorbonne, vol. XXV, 1893; idem samen met Jean Demoor en Jean Massart, *L'évolution régressive en biologie et en sociologie*, Parijs: Alcan, 1897.